

Válasz Benyovszky Krisztián, Szirák Péter és Veres András opponensi véleményére

Első mondatommal megköszönni szeretném mindhárom opponensemnek a részletes véleményét, és a disszertációmra fordított figyelmét: különösen hálás vagyok azért, hogy nem egyszerűen az általam leírtak értékelését végezték el, de olyan, számomra fontos szempontokra hívták fel a figyelmemet, rámutatva szemléletem lehetséges korlátaira, újragondolást igénylő pontjaira is, amelyekre a továbbiakban Móriczcal foglalkozva csakúgy érdemes tekintettel lennem, mint bármely mostani és későbbi kutatásom során. Abban a le nem zárható tanulási folyamatban, amelynek során saját gondolkodásunkat alakítani igyekszünk, kitüntetett pillanatnak tartom, hogy három, egymástól eltérő irodalomszemléletű kolléga ilyen alaposággal fejtette ki a véleményét a munkámról. Igaz ugyan (ahogy Veres András meg is jegyezte), hogy a könyv-formátumban benyújtott disszertáció a javítást kérdésessé tehetné – ezúttal azonban nem egy „elképzelt” második kiadás alakításához segítettek hozzá bírálóim felvetései, a Kalligram Kiadó ugyanis valóban tervezi a kötet új kiadását, papíralapon, esetleg e-book formájában. A munka lezárásáról így semmiképpen sincs szó, a Móriczról gondolkodásomnak lezárásáról még kevésbé – a három opponensi vélemény tanulságai azonban, úgy vélem, még ennél is messzebb vezetnek. Más XX. és XXI. századi szerzőkkel (így mostanában éppen Kosztolányi Dezsővel) foglalkozva sem tartom megkerülhetőnek, hogy az életrajz-életmű viszonylatról, vagy a monográfia műfajáról gondolkodjam.

Ahogy Benyovszky Krisztián megjegyezte, disszertációmmal összegezni kívántam, de a legkevésbé sem lezárni, Szirák Péter pedig úgy fogalmazott, nemcsak el-, de elő is készítettem lehetséges új olvasatokat. A könyv megjelenése óta eltelt két év azt igazolta, hogy egyrészt saját magam is rátalálhatok olyan művekre, műcsoportokra, a recepcióban hagyományozódó szempontokra, amelyeket érdemes további vizsgálat tárgyává tennem, másrészt, hogy más kutatók tudnak kapcsolódni a könyvemben felvetettekhez, akár továbblépve az általam leírtakból, akár polemikusan viszonyulva az értelmezéseimhez, örömdetesen gyarapítva az irodalomtudományos diskurzusban elevenen jelen lévő Móricz-művek számát. Így történt, például, a 2014. szeptemberében, az ELTE Bölcsészettudományi Karán, az Magyar Irodalomtörténeti Társaság, a Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Móricz Zsigmond Társaság szervezésében megvalósult konferencián, amelynek anyagából készült tanulmányköteten a szerkesztők egyikeként most is dolgozom. Ezen a konferencián a könyvemben nem érintett, Móricztól származó, de a

receptióban Czine Mihály által megszilárdított *boldogasszony-szépasszony* ellentétből kiindulva beszéltem arról, milyenek a Móricz-regények nőalakjai a harmincas évek Budapesten játszódó regényeiben, a disszertációm egy „adósságát” is törlesztve ezzel. Ugyanakkor azt, hogy Móricz legjobb művei tovább hordozzák és kínálják az olvasás izgalmát (miként Szirák Péter kiemelte véleménye végén), és, hozzátenném, azt, hogy az író pályája és életműve fontos kutatások kiindulópontjává válhat, számomra a disszertációm könyvként megjelenése óta a témavezetésem mellett megírt és íródó szakdolgozatok, PhD-disszertációk is örömdetesen igazolták, igazolják.

Azonban minden, a disszertáción túli fejlemény ellenére ezúttal az a feladatom, amit az opponensi véleményekre adott válasz műfaja is megkövetel: megkeresni a bírálatok legfontosabb pontjait, és ilyen módon reagálni a felvetett kétségekre, kifogásokra. Természetesen valamennyi bíráló megjegyzést, legyenek azok koncepcionálisak, tartalmiak vagy stílárak, nagyon köszönök, és figyelembe fogom őket venni – a most lehetőségeimre álló keretek közt pedig igyekszem a lehető legtöbbször reagálni közülm.

Amikor *A továbbélő Móricz* című könyvem 2008-as lezárása, illetve 2009. januári megjelenése után elhatároztam, hogy Móricz Zsigmondról átfogó nagymonográfiát kívánok írni, számos előzetes döntést meg kellett hoznom – elsőként is azt, hogy a disszertációm középpontjában a biográfia és az életmű viszonylata áll majd. Akkor már, több éve kutatva Móricz életművét, valamennyire tisztában voltam vele, mennyire kiterjedt, milyen összetett a nyomtatásban, illetve kéziratban ránk maradt szövegkorpusz, valamint azzal is, milyen természetű a Móricz-recepció. (Azért fogalmazok így, hogy *valamennyire*, mert a kutatás folytatása számos meglepetést okozott még, például Móricz erőteljes sajtójelenlétének, kiterjedt színházi működésének vagy mesegyűjtői tevékenységének a feltárása akkor még szinte teljes egészében előttem volt). És volt egy elgondolásom már arról is, hogy az életrajziaság, a személyesség kérdése Móricz esetében megkerülhetetlen – bár tisztában vagyok vele, hogy nem lehet ennek alátámasztására egyetlen idézetet előhúzni, a következő, nem az értelmezőknek szóló „utasításként” olvasandó, de mindenképp reflektálást követelő zárósort az *Életem regényéből* talán mégis indokolni képesek, miért nem tehettem meg, hogy ne biográfia és életmű kettősségében gondolkozzam: „S nem kívánok többé magammal foglalkozni. // Tízéves koromig több történt velem, mint azóta ötven év alatt. // Írhatnám még világ végéig, az életem végéig. Minek. Ennél többet nem gondolhatok magamról. // A többi a regényekben megírtam. Még szeretnék néhány vallomást a színpad zárt formájában egy pillanatban együtt lobogva fel embertestvérekkel. // És aztán még egy kicsit heverni az őszi

verőfényen. Akkor rávéshetem a márványnévjegyemre: // *Éltem.*” Ugyanakkor, bármennyire erős volt bennem, ahogy Benyovszky Krisztián meg is jegyezte, a legendaoszlatás, a mítosz- és a kultuszrombolás szándéka (sőt, ez a szándék a munka során, miként erre mindhárom opponensem, más-más módon, figyelmeztetett, a művek elemzésétől időnként el is térített), semmiképp sem kívántam lemondani a regények, novellák értelmezéséről sem. Igaz, egyet kell értenem Veres Andrással abban, hogy így tetemesen növeltem a feladataim számát, mégsem láttam értelmét a műveket kirekesztő írói biográfiának, márcsak a Móricz-életút jelenlegi feldolgozottsága és a Móricz-kutatás disszertációm kontextusát adó helyzete miatt sem.

Hiszen disszertációm célja valóban körvonalazható a következőképpen, Szirák Péter szavaival: „az életrajz kontextusának fölépítése és alkalmazása során a biografikus tényezők nem egyszerűen valamely szerzőelvű, produkcióközpontú olvasásmód támasztékaiként lépjenek működésbe, hanem olyan történelmi, művelődéstörténeti, gazdaságtani és politikai összefüggések közegeként, amelyek nélkül aligha lehet belátni az egyes Móricz-művek példaértékét”, a kutatás során azonban nem támaszkodhattam sem az életmű kritikai kiadására, sem életrajzi kronológiára, sem teljes bibliográfiára. Így, hogy itt ugyancsak Szirák Péter kifejezésével éljek, kiterjedt *archeológiai-filológiai* vizsgálatokat kellett végeznem. Ezt nem elsősorban mentséggént hozom fel, mégis magyarázhatja disszertációmnak a bírálatokban megmutatott némely aránytalanságát, illetve azt, hogy időnként épp a művek elemzésénél nem jártam el megfelelő gondossággal, és, bár a legkevésbé sem ez volt az előzetes célom, esetenként az életrajzból levezetettnek mutakozó értelmezéseket adtam. Az előzetes kutatások hiányának emlegetésével Veres András fontos megállapításához szeretnék kapcsolódni: ideje lenne nem tekinteni a biográfia és bibliográfia műfaját „idejétműltnak”, hiszen az életművek újraértelmezése, monografikus feldolgozása során egészen más alapról indulhatnánk el effajta munkák birtokában. A kritikai kiadások a 20. századi alkotók esetében valóban öröndetesen megszorodtak, miként Veres András is megállapítja, ugyanakkor Móricz esetében az ilyen irányú munkálatok sem indultak meg mostanáig: ráadásul az új naplók kiadásokból eddig csupán két kötet jelent meg (illetve korábban az 1919-es *Naplójegyzetek*, amelyek a napló és a *Tükör*-feljegyzések közti átmenetként szituálhatók); a *Tükör*-kötetekből csak részpublikációkat ismerünk, illetve a közgyűjteményekben őrzött kéziratos köteteket vehetjük kézbe (a *Tükör*-sorozat egy része a kutatók számára hozzáférhetetlen helyen, magánkézben van). És akkor még nem is beszéltem azokról a tervekről, vázlatokról, amelyekre a disszertációm írása közben támaszkodtam, és amelyek,

ismervén a kritikai kiadások természetét, csak igen sokára kerülhetnének kiadásra (akár nyomtatva, akár elektronikusan), még abban az esetben is, ha már a közeljövőben megindulna az életmű effajta feldolgozása. Holott a *Pillangó* vagy *A boldog ember* kéziratának vizsgálata a recepcióban hagyományozódó legendák oszlatásához is hozzásegíthet: az egyik esetben filológiai-textológiai érvekkel azt cáfolhatjuk, hogy „egy lendületből”, a másikban pedig azt, hogy „diktálás után” született volna az adott regény. Ugyanakkor, ha a kézirat írói hagyatékot is bekapcsoljuk egy életmű értelmezésébe, azzal kell számolnunk, hogy rá vagyunk utalva a rendelkezésre álló anyagra, vagyis azt kell értelmeznünk, ami fennmaradt. Hiába keresünk ugyanis olyan szövegnyomokat, amelyeknek értelmezői elgondolásaink szerint lenniük kellene: nem sikerült megtalálnom, például, Móricznak a Petőfi Irodalmi Múzeum által őrzött könyvtárában az író saját példányát Flaubert *Bovarynéjából*, így azt sem tudtam meg, léteztek-e az olvasatát valamennyire megmutató széljegyzetei (amelyek más esetben, például a szatmári gyűjtésnek és Móricz saját meséinek a vizsgálatánál segítségemre voltak), ahogy *A boldog ember* esetében sem a teljes regénykéziratot, csupán egy vázlatot sikerült fellelnem, így ebből vontam le következtetéseket.

A disszertációm írása közben tehát számos részkutatásra támaszkodhattam ugyan, elsősorban a Petőfi Irodalmi Múzeum a hagyatékot gondozó és a naplókiadásokon is dolgozó munkatársainak köszönhetően, ugyanakkor némi kockázatot is vállalnom kellett, amikor összegzésre vállalkoztam. És, rátérve disszertációm szerkezetére, amelynek kialakítása szorosan összefüggött a kutatás tárgyával és a rendelkezésemre álló szöveganyag összetételével: a Móriczról eddig megjelent, átfogó munkák, az adott életút, írói-értelmiségi pálya és életmű természete diktálta elsősorban azt, hogy éppen ilyen módon építsem fel a fejezeteket és az egyes részek kapcsolatát. Egyet kell értenem Veres Andrással abban, hogy inkább gyakorlati kérdés ez, mintsem elméleti, hiszen minden életmű és alkotói pálya más-más szerkezetű monográfiában tárgyalható: az összegzésekből levonható tanulságok viszont, amennyiben kellő számú átfogó nagymonográfia állna rendelkezésünkre, már elvezethetnének akár oda is, hogy az életrajzt, az életművet, az író és az irodalom társadalmi feltételezettségét, a művek biografikus kötöttségét vagy az életrajztól való eloldódását általánosságban tárgyaljuk. A célom, miként erre Szirák Péter is rámutatott, a kronológia megtartása és az életmű egyes szakaszainak értelmezése mellett, egyfajta *hálózatoság* létrehozása volt – a szerkezet kialakításával is éppen az életrajz és az egyes művek reflektálatlan összekapcsolásának elkerülésére törekedtem. Úgy véltem, hogy az életút időrendiségének megbontása segíthet abban, hogy egyes műveket más összefüggésbe

helyezzek, kiemelve őket így a biografikus meghatározottságból. (Ezt Móricz esetében azért is éreztem különösen fontosnak, mert nemcsak valamennyi eddigi monográfia, de az olvasatokat erősen alakító, ám csak komoly forráskritikával forgatható Móricz Virág-könyvek is az időrendet tekintették fő rendezőelvüknek, ilyen módon alig-alig eloldódva Móricz Zsigmondnak az egyes művek kapcsán, elsősorban a naplójegyzeteiben megfogalmazott önértelmezéseitől.)

Elfogadom Veres András arra irányuló bírálatát, hogy legalábbis kérdéses lehet az általa is szerkesztett a *Magyar irodalom történeteinek* a következőképpen körvonalazható koncepcióját egy írói életműre alkalmazni: „elhibázott dolog az irodalomnak (egészében) egységes fejlődéstörténetet tulajdonítani, valaminő középpontban álló értékhez mérhető teleológiával, hanem sok-sok kis magába záruló történetből álló hálózatként kell felfognunk”. Ugyanakkor számomra ez az elgondolás mégis termékenynek bizonyult Móricz esetében, hiszen megközelíthetővé tett olyan, az írói életművek monografikus feldolgozásakor többnyire nem tárgyalt kérdéseket, mint az írói kudarcoké (értve ezt most sokféleképpen, akár a kortársi reakciók, akár az önértékelés felől); vagy az olyan döntéshelyzeteké, amelyekbe Móricz is került, amikor az *Özveggy* című félbehagyott regény helyett a Rózsa Sándor-történetekbe fogott; vagy a Dózsa György-regény helyett a *Míg új a szerelem* megírása mellett döntött. És termékenynek bizonyult a koncepció az életút elbeszélhetősége felől is: egy-egy problémát tudtam a középpontba állítani akkor, például, amikor három külön történetként néztem végig Móricz 1929 és 1933 közti időszakát, először az úgynevezett „Julianus barát túrákat”, másodsor a kultúra-barbárság ellentétet, harmadszor pedig a Nyugat-szerkesztői időszakát tárgyalva. Bár egyfelől egyet kell értenem Veres Andrásal abban, hogy nem feltétlenül szerencsés kifejezést használtam, amikor Móricz Zsigmond kapcsán nem indulásról, hanem *indulásokról* beszéltem (bár ebben előzményre is támaszkodtam, hiszen a már emlegetett *Magyar irodalom történeteiben* a Cséve Anna által írt fejezet címe éppen ez: *Móricz Zsigmond indulásai*), az általam megragadni kívánt jelenség létezésében megerősít, hogy Veres András maga is javasolt az „indulások” helyett egy meghatározást, a „többfordulós folyamatot”. Több (lehetséges) történetről különösen az írói pályakezdés kapcsán látom indokoltnak beszélni, mert bár, miként Veres András figyelmeztetett rá, nyilvánvalóan létezik az írói személyiség mint egységesítő alap egy írói életmű esetében, az induláskor azonban ez még éppen kialakulóban van. Az „indulások” emlegetésekor ugyanakkor nem is feltétlenül az írói személyiségről gondolkodunk, sokkal inkább az írói életműről született egykorú értékelésekről, a „felfedező gesztusokról”, egyúttal pedig az

irodalomtörténeti konstrukciókról: vagyis arról, hogy mit tartunk egy életmű kezdetének, melyik művet fogjuk fel „nyitányként”. Könnyen lehet tehát, hogy, amikor indulásokról beszéltem, sokkal inkább „indításokat” értettem alatta: azt kívántam jelezni a pályakezdés effajta megközelítésével, hogy végig kell gondolnunk, reflektálva saját elgondolásainkra is, vajon az indulás sokarcúságát, bizonytalanságait nem a későbbi fejlemények felől szilárdítjuk-e egyértelműségekbe. Köszönöm Veres Andrásnak, különösen azért, mert az írói pályakezdés, elsősorban Kosztolányi korai novellisztikájával kapcsolatban, azóta is foglalkoztat, hogy figyelmeztetett rá: tisztábban kell fogalmaznom, ha világossá szeretném tenni, hogy az „indulást” az író önképe, a kortársak reakciói, vagy az irodalomtörténeti narratívák miatt használtam-e többes számban.

A disszertációm számomra is talán legnehezebben megoldható feladata az volt, miként ragadható meg a biográfia és a művek viszonyrendszere – miközben, bár Szirák Péter teljes joggal figyelmeztet arra, hogy a valóság mennyire kétséges kategória, mindvégig igyekeztem arra figyelni és azt jelezni, hogy a Móricz-szövegkorpust is *szövegek* veszik körül. Vagyis az ún. élettények sem adódhatnak számunkra másként, mint szövegekként, akár Móricz naplóiban, akár a kortársi vagy családi visszaemlékezésekben, akár a korábbi Móricz-értelmezők megállapításai közt keressük őket. (Kisebb részben, persze, támaszkodhatunk olyan forrásokra is, amilyenek a hagyatékban fellelhető iratok, de kizárólag ezeket használva az életút feltárása nyilvánvalóan lehetetlen.) Vagyis, bár könnyen lehet, hogy a *valóság* fogalmát nem használtam elég reflektáltan, számomra egyértelmű, hogy nem fikció-valóság viszonyról, hanem szöveg-szöveg viszonylatról kellett gondolkodnom. Ugyanakkor tisztában vagyok vele: bármennyire igyekszünk elkerülni, nem nehéz beleesni abba a csapdába, hogy az életrajzból magyarázzunk meg egy-egy szöveget. Különösen tanulságos volt számomra, amire Szirák Péter a *Légy jó mindhalálig* kapcsán tért ki, vagyis, hogy a regény értelmezésekor a szerzői, a szereplői és az elbeszélői távlat közt különbséget kell tenni, hiszen csakis így írhatjuk le árnyaltan a lehetséges párhuzamot Nyilas Misi és Csokonai Vitéz Mihály sorsa közt. (Az emlegetett Csokonai-életrajzot ugyanis Nyilas Misi valóban *nem* olvassa el, az első mondat után félre teszi.) Azt sem érzem véletlennek, hogy Benyovszky Krisztián éppen a *Forr a bor* kapcsán emelte ki: nemcsak kulcsregényként emlegettem, de így is olvastam a művet. Az utóbbi a legkevésbé sem volt célom, nem is lehetett, ugyanis nem hiszem azt, hogy a kisújszállási gimnázium egykori tanárainak, diákjainak „azonosítása” bármilyen mértékben közelebb vihetne a regény értelmezéséhez – sokkal inkább egy adott értelmezői közösség sajátos olvasatát igyekeztem bemutatni. Az adott disszertációfejezetet jogosan ért bírálatok,

úgy vélem, részben azzal a döntéssel hozhatók összefüggésbe, hogy Móricznak a diákéveit feldolgozó regényeit épp a gimnáziumi korszakát feltárni kívánó részben tárgyaltam, és nem a húszas-harmincas évek alkotói időszakánál, amelyben megszülettek. Ha az adott regények értelmezése lett volna a célom, egyértelműen másképp kellett volna eljárnom, és bár a szándékom más volt, köszönöm a figyelmeztetést: itt, az iskolai élmények szöveggé íródásakor is lehettem volna tekintettel maguknak a regényeknek a jelentéstani összetettségére, végezhettem volna, miként Veres András általánosságban is felhívta a figyelmemet rá, alaposabb irodalmi-poétikai elemzést.

Ismerve Benyovszky Krisztiánnak a Móriczról szóló, a *Fosztogatás* című könyvében megjelent, illetve az azóta született, a szövegek szemiotikai-poétikai értelmezéseit adó tanulmányait, tisztában vagyok vele, hogy szemléletétől igen távol áll az életrajzi kontextus bekapcsolása a művek olvasásába: így különösen hálás lehetek neki azért, hogy nem utasította el egészében az életmű effajta megközelítését. Annyiban vitatkoznék vele, hogy nem hiszem azt: az olvasókat és az egyetemi hallgatókat ne vinné közelebb a művekhez az effajta közelítés, ahogy azt sem, hogy a művek „életrajzi függőségének” feltárása ne segíthetné a művek olvasását. Nem oktatásmódszertani kérdésekbe szeretnék itt bocsátkozni, és nyilvánvalóan azt sem tudjuk megtárgyalni most, miként tehetünk különbséget az életmű árnyalt tárgyalása, és a „bulvárérdekességeknek” a művekhez szinte semmiben sem kapcsolható felsorolása közt, csak annyit mondanék: a disszertációmban is, az oktatói praxisomban is arra törekszem, hogy egyszerre mutassam meg, miként adják meg egyes Móricz-művek (egyszerűsítve fogalmazva most) a olvasás izgalmát, illetve azt, hogyan lehet érdekes, egyszerre irodalom- és társadalomtörténeti szempontból, egy jellegzetes, mégis egyedi, 20. századi írói-emberi sors. Az egyes művek köré épített kontextusokról gondolkodva pedig komolyan megfontolandónak tartom Szirák Péter felvetését, hogy a művek hasonlósága mellett a legalább ennyire fontos különbségekre is tekintettel kellett volna lennem – igyekezni fogok az értelmezéseimet ilyen irányban továbbgondolni. Itt is az okozhatott némelyes aránytalanságot, hogy, miközben azt igyekeztem megmutatni: a kortársaihoz képest sokak által műveletlenebbnek, kevésbé olvasottnak minősített Móricz műveit igenis lehet más irodalmak jelentős alkotóinak szövegeivel összevetve is olvasni (például a *Kamaszokat* Dosztojevszkijjal, vagy a *Barbárokat* Sadoveanu-val, esetleg a *Kivilágos kivilradtigot* Csehovval), akár találunk arra bizonyítékot, hogy az író olvasta-e ezeket a műveket, akár nem, az összekapcsolt művek eltéréseinek kiemelésére kevésbé voltam érzékeny.

A bírálatok figyelmeztettek arra, amit sejtettem magam is: miközben számos, eddig az értelmezések tárgyává csak igen ritkán váló Móricz-műre irányítottam rá a figyelmet, éppen azoknak a műveknek az értelmezésére is vállalkozó fejezetek kapcsán érhet jogos bírálat, amelyek az életmű legtöbbször elemzett darabjai (ilyen az *Úri muri*, a *Rokonok*, a *Barbárok*). Valóban sokkal hálásabb feladatnak éreztem, amikor olyan alkotásról kellett beszélnem, amely korábban nem volt a Móricz-értésben központi jelentőségű, esetleg egy-egy megszólalás már kiemelte az életműből, ehhez az értékítélethez azonban részletes elemzés nem társult (ez történt a Spiró György által az egész magyar irodalom legjobbjának minősített regény, a *Rab oroszlán* esetében): pedig kétségtelenül igaz, hogy akár a *Rokonok*, akár az *Úri muri*, akár a *Barbárok* esetében az irodalmi műként olvasás sem lett volna felesleges vagy érdektelen, tanulságok nélküli. Ugyanakkor az *Úri murit* tárgyaló fejezetben azért is fogtam bele egy, Veres András megfogalmazásával, inkább jópofa, mintsem szerencsés vállalkozásba, vagyis abba, hogy az írói hagyatékban találó kiadói kiajánló segítségével tárjam föl a regény egy lehetséges kontextusát, mert, ahogy ezt Benyovszky Krisztián meg is jegyezte, a kérdésfeltevéseimet sokszor a kortárs irodalmi mozgások, folyamatok, dilemmák megfigyelése adta. (A kiadói kiajánlót pedig éppen azért használtam, hogy ne pusztán a fantáziámra hagyatkozzak, elképzelve egy korabeli olvasó lehetőségeit és olvasmányait, hanem forrással, így érvel is alátámaszthassam ezt az értelmezői kísérletet.) Számomra sok minden kiderült abban az összevetésben, amelynek során az *Úri murit* egyes, mára elsüllyedt, és nyilván esztétikai értelemben Móricz regényéhez nem mérhető, korabeli regényekkel együtt olvastam el – lehetséges, hogy nem elsősorban az *Úri muriról* mint nyelvi-poétikai képződményről, hanem sokkal inkább a magas irodalom-populáris irodalom elkülönítéséről vagy ennek a szétválasztásnak a megszűntetésére irányuló vágyról, illetve arról az időről időre felhangzó kritikusi szólamról, hogy miért lehet irodalmunk különös megkésettységben saját kora központinak mutató jelenségeinek reflektálásában, miért „engedi át” a populáris műveknek a korabeli, égető társadalmi kérdéseket. (És alkalmas-e, például, a magyar detektívregény arra, hogy ilyen „feladatátvállalásba” belefogjon.)

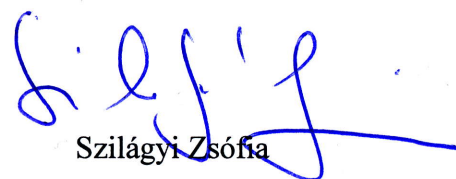
Veres András megjegyzéseit a *Barbárokról* szóló fejezet kapcsán külön is köszönöm – pontatlanságaim, hiányosságaim, ha nem is menthetők, de némileg magyarázhatóak azzal, hogy a történetet, vagyis Kosztolányi Dezső *Barbárok*-kritikájának megszületését, Kosztolányi és Móricz vitáját Ady kapcsán, a Rothermere-díj odaítélését túlságosan Móricz felől gondoltam el. Nem abban az értelemben, hogy az igen összetett helyzetben felmenteni kívántam volna, az ő álláspontjával azonosulva (ahogy ezt Veres András, bírálata más

pontján, ki is emelte: disszertációmban nem kívántam hallgatni Móricz emberi gyöngeségeiről, vagy eltakarni vitatható megszólalásait, döntéseit), annyiban viszont mindenképp, hogy nem figyeltem föl, például, arra a levélre, amelyre Veres András most felhívta a figyelmemet. Illetve, bár, természetesen, használtam Veres András 2012-es, *Kosztolányi Ady-komplexuma* című kötetét, de nem használtam fel olyan mértékben, ahogyan kellett volna ennek a fejezetnek a megírásához. A Móricz-Kosztolányi kapcsolatnak ehhez a fejezetéhez mindenképp vissza fogok térni a későbbiekben, sokkal nagyobb gondossággal. Az ugyanakkor nem volt szándékom, hogy a véleményem szerint is az életmű egyik csúcsát jelentő novella elemzését adjam: bármennyire kínálkozott volna Kosztolányi elemzése alapján olvasni és értelmezni a *Barbárokat*, a kiinduló kérdésfeltevémhez, a kultúra-barbárság tágabb kontextusban értelmezéséhez tartottam magam. Ahogy a Nyugat-fejezetnél is azért jártam el másként, mint az új gazdasági kritika szempontrendszerét érvényesítve megközelített Kelet Népe-korszak vizsgálatakor, mert az adott fejezet középpontjába más kérdéseket szerettem volna állítani, az eddigi Nyugat- és a Kelet Népe-kutatástól nem függetlenül: a Nyugat esetében az irodalom és a gazdasági szempontok lehetséges összefüggéseinek feltárását teljesebbnek, jobban feldolgozottak éreztem, részben a Veres András által emlegetett Buda Attila-kötetnek köszönhetően is. Ezért döntöttem úgy, hogy a Nyugat kapcsán inkább a mai irodalmi helyzet felől is tanulságosnak tűnő irodalomnépszerűsítés kérdéseire helyezem a hangsúlyt.

Ahogy válaszom elején, úgy most, zárásképpen sem formálisnak szánom a köszönetet: a bírálatok nem egyszerően rámutattak a disszertációm egyes vitatható, javítást vagy további átgondolást igénylő pontjaira, de arra is ösztönöznek, hogy a Móricz-kutatást, minden, a disszertációmban megfigyelhető összegző szándékom ellenére, a magam számára is nyitottnak érezzem. Ezért pedig külön hálás vagyok Benyovszky Krisztiánnak, Szirák Péternek és Veres Andrásnak.

Kérem opponenseimet, fogadják el válaszomat.

Budapest, 2015. május 15.


Szilágyi Zsófia